

## פתרון הבחינה

# היסטוריה

חורף תשפ"ד, 2024, שאלון: 22261

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

### הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
  2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
  3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.
- הנבחנים נדרשו לענות על שלוש מהשאלות, מתוך שני פרקים לפחות

חלק א' –

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה – עם ספר פתוח.

### פרק ראשון

שאלה 1- ביסוס המשטר הנאצי (1933-1935)

סעיף א'

– הנאצים התנגדו לדמוקרטיה ו/או לקומוניזם מהסיבות הבאות:

האידיאולוגיה הנאצית שללה כל תפיסת עולם ואידיאולוגיה אחרת מלבדה. האידיאולוגיה הנאצית מבוססת על עקרון אי שוויון בין גזעים ועל עליונות המדינה, המנהיג והלאום ולכן שללה בעיקר אידיאולוגיות המבוססות על עקרונות של שוויון וזכויות אדם.

**דמוקרטיה** משמעותה החלת שלטון הרוב תוך מתן זכויות למיעוטים. בדמוקרטיה נשמרים זכויות הפרט ורצונם. עקרונות הדמוקרטיה מתנגשים עם תורת הגזע ועיקרון המנהיג.

**הקומוניזם** הפך לתפיסת העולם השנואה והמנוגדת ביותר לנאציזם והם נאבקו בו ככל יכולתם. הקומוניזם, שהינו מימוש רעיונות הסוציאליזם ברוסיה, האמין בשוויון מוחלט: אין גזעים, אין לאומים ואין מעמדות. המטרה המקורית של הקומוניזם הייתה להביא לשוויון כלכלי שיבטל את כל ההבדלים בין בני האדם. עקרונות אלו סותרים את האידיאולוגיה הנאצית. הנאצים ראו בקומוניזם מזימה יהודית שמטרתה לפגוע בניצחוננו של הגזע הארי במלחמת הגזעים.

– מקור מספר הלימוד המבטא את הייסוס של התנגדות הנאצים לדמוקרטיה ו/או לקומוניזם

בגרמניה בשנים 1933-1935: מתוך הספר "טוטליטריות ושואה", ישראל גוטמן בהוצאת זלמן שזר, עמ' 108 – תמונת מחנה ריכוז אוריניאנבורג עם שוטרי ס"א, 1933. עם עלייתם לשלטון הקימו הנאצים מחנות ריכוז בהם נאסרו מתנגדי משטר, רבים מהם השתייכו למפלגות הקומוניסטיות.

## סעיף ב'

- **המניע לחקיקת חוקי נירנברג בכל אחד מקטעי המקור :**  
**מקור 1** – החקיקה היא לטובת שני העמים. "אין לעם הגרמני דבר נגד היהודים [...] עם חקיקת החוקים האלה נעשה דבר מועיל ומבריא גם ליהדות גרמניה". יש צורך חיובי, בריא, בהפרדת שני העמים.  
**מקור 2** – יש להגן על העם הגרמני ולבצע הפרדה על מנת למנוע "מעשי בגידה גזעית". "ההגנה על הגזע ועל הקרקע – פירושה קודם כל התגוננות מפני השפעה יהודית". ליהודים יש השפעה שלילית על העם הגרמני והם מהווים סיכון עבורו.  
**סיבה אחת להבדלים** בין המניעים שהוצגו בקטעים היא קהל היעד של הדברים. מקור 1 הוא עיתון המציג את המדיניות הנאצית לגרמנים ולעולם כולו. שם חשוב לנאצים להציג סיבה "חיובית" לחקיקה, טובת שני העמים גם יחד.  
 מקור 2 הוא הרצאה אקדמית פנים נאצית, דברים הנאמרים ע"י נאצי, בפני נאצים אחרים ולכן ניתן לראות בהם את המניע הגזעני לחקיקה.
- **דוגמא אחת מחוקי נירנברג המחזקת את דברי פרייזלר במקור 2** – מתוך חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני, 15 בספטמבר 1935 – "נישואים בין יהודים ובין נתיני המדינה בעלי דם גרמני או בעלי דם קרוב לו – אסורים." התקנה מבהירה שהקשר בין העמים פוגע בגרמני ויש להגן עליו מפני ערבוב הגזעים.

## שאלה 2- היהודים במזרח אירופה בזמן הכיבוש הנאצי

### סעיף א'

שני צעדים מתחומים שונים המבססים את הטענה כי עם פלישת הנאצים לפולין התערער לחלוטין בסיס הקיום היהודי: יש לתת שניים מאלה –

- (1) **ריכוז ובידוד היהודים**: הפרדת האוכלוסייה היהודית מן האוכלוסייה הפולנית. **דוגמאות לצעדים**: ריכוז היהודים בערים הגדולות, סימון היהודים בסרטים עם מגן דוד או טלאי צהוב לכל יהודי מגיל 10 וסימון בתי עסק יהודיים. נאסר על יהודים להעתיק את מגוריהם ללא רשות, הוגבלה תנועת היהודים ברחובות, נאסרה נסיעה של יהודים ברכבות.
- (2) **חיסול הכלכלה היהודית**: הפחד של הנאצים מהרצון היהודי להשתלט על העולם, הביא אותם לפגוע בהשפעה היהודית על הכלכלה במדינות הכבושות. **דוגמאות לצעדים**: החרמת בתי עסק, מפעלים ודירות של יהודים אמידים. הקפאת חשבונות בנק והגבלה על משיכת כספים. יהודים פוטרו מעבודות בשירות הציבורי ונאסר עליהם לתת או לקבל שירותים מאחרים. תקנות אלו הביאו את רוב הציבור היהודי לידי חרפת רעב עוד לפני הכניסה לגטו.
- (3) **ניצול כוח העבודה היהודי**: הנאצים שלחו את היהודים לעבודות כפייה לצרכי הרייך. **דוגמאות לצעדים**: יהודים נחטפו לעבודות מזדמנות כמו פינוי הריסות, סחיבת משאות כבדים, שיקום הכבישים ושדות התעופה, עבודה במפעלים. עם הקמת הגנרל-גוברנאמן, יצאה הוראה לפיה חויבו יהודים בגילאי 12-60 לצאת לעבודות כפייה שונות. מדובר בעבודות פרך שנעשו בתנאים קשים וגרמו לתמותה גבוהה.

4) **פגיעה בחיי הדת, החינוך והתרבות** במטרה לפגוע במורל ובחוסן הנפשי של הקהילה היהודית. **דוגמאות לצעדים**: נאסר על מורים ותלמידים יהודים להיכנס למערכת החינוך הפולנית, נסגרה מערכת החינוך היהודית, נאסרה התאספות ציבורית ונאסרה תפילה בציבור.

5) **יצירת עמימות - חוסר ודאות, בחיי היהודים**: הנאצים יצרו בכוונה חוסר ודאות לגבי מצבם של היהודים במטרה לשבור את רוחם של היהודים. **דוגמאות לצעדים**: יהודים נחטפו לעבודות כפייה ואדם שיצא מביתו לא ידע אם ישוב. מעשי התעללות והשפלה ברוב היו שגרתיים, ויהודים לא ידעו כיצד לנהוג כשפגשו גרמני, כל יום פורסמו פקודות חדשות וצווים ממגוון רשויות שלפעמים לא היו מתואמות ביניהן.

**מקור מספר הלימוד המחזק את הטענה כי עם פלישת הנאצים לפולין התערער לחלוטין בסיס הקיום היהודי**:

מתוך הספר "טוטליטריות ושואה", ישראל גוטמן בהוצאת זלמן שזר, עמ' 168 – תמונה, כחלק מעבודות הכפייה שהוטלו עליהם, פינו יהודי וורשה את הריסות העיר שניזוקה בהפצצות הגרמניות. בתמונה ניתן לראות את הניצול הנאצי של היהודים לעבודה, את העמימות וחוסר הודאות שהכניסו לחיי היהודים.

### סעיף ב'

**הטענה של גנס** בוויכוח בנוגע לעבודה בגטו – היא חיונית ומצילת חיים "הרינו דווקא מועילים מאוד ואין למצוא לנו תחליף".

**הנימוק שלו מן הקטע** – "עובדה היא [...] כי העננים של הימים האחרונים מתחילים להתפור, ובנדון זה משפיעים רק גורמים כלכליים". גנס מנמק את טענתו בכך שמצב הגטו הולך ומשתפר כאשר התעשייה גדלה והעבודה לטובת הנאצים מתפתחת. והיא "ממש צו השעה". רק בזכותה יש חיים.

**נימוק נוסף ממה שנלמד** – העבודה יצרה שגרת חיים וסייעה להתמודד עם קשיים נפשיים. היא חיזקה את החוסן של היהודי בגטו, נתנה הזדמנות לקבל תלושי מזון ולהתחזק פיזית.

**טיעון נגדי לטענת גנס** – העבודה עבור הנאצים היא תופעה שלילית ויש למעט בה מהטעם שהיא מסייעת למאמץ המלחמתי הגרמני ובכך מסייעת לאויב.

### שאלה 3- מלחמת העולם השנייה, יחס האוכלוסייה כלפי היהודים

#### סעיף א'

הקריקטורה מבטאת את מצבה של גרמניה בדצמבר 1942 – בחזית הרוסית "תקועים" הגרמנים מול סטלינגרד ולא מצליחים להתקדם - ניתן לראות את הרוח והשלג המגיעים מהחלון בו נמצאת רוסיה, לעברו של היטלר המנסה לאחוז בתוכניותיו העפות ברוח. מצד שני, בחזית צפון אפריקה, הנראת בחלון השמאלי בציור הדיונה עם שני הדקלים, נעצרו הגרמנים באל-עלמיין ע"י הכוחות הבריטים – שוב תכניות היטלר עפות ברוח ולא מצליחות להתממש.

#### סעיף ב'

**שני קשיים של תושבים לא יהודים בארצות הכיבוש הנאצי שפעלו כדי לעזור ליהודים בזמן הפתרון הסופי** –

1) סיוע ליהודים בזמן מלחמה, כאשר גם לעמים הכבושים מחסור גדול במשאבים למזון, לחימום ועוד.

2) סכנת מוות מיד הגרמנים – מסייעים ליהודים שנתפסו ע"י הנאצים הוצאו בעצמם להורג, ולעיתים נרצח הכפר כולו שנחשד בסיוע.  
מקור מספר הלימוד המדגים דפוס התייחסות אחר של האוכלוסייה היהודית כלפי היהודים - מתוך הספר "טוטליטריות ושואה", ישראל גוטמן בהוצאת זלמן שזר, עמ' 296 – תמונה בה רואים כוחות אוסטשה מאלצים יהודים שזה עתה הגיעו למחנה למסור את חפציהם – התמונה מדגימה את משתפי הפעולה עם הנאצים שסייעו להם בפעולות נגד היהודים.

### חלק ב'

#### פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

#### שאלה 4 – הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות

##### סעיף א'

- השפעה של **אירוע פוליטי אחד** על צמיחת התנועות הלאומיות – **המהפכה הצרפתית** התרחשה בשנת 1789, כאשר פעלו נציגי העם בכוח ונטלו את הריבונות, את השלטון, מידי המלך, לידי האספה הלאומית (מוסד משותף לכל המעמדות החברתיים בצרפת). הרעיונות המרכזיים בשםם פעלו הצרפתים היו: שוויון, חירות ואחוה.
- המהפכה יצרה תקדים בו נהרס הסדר הישן ונבנו מוסדות שלטוניים השואבים את סמכותם מהעם, שחרור מהשלטון המלוכני. המהפכה הפיצה את רעיונות המהפכה האוניברסליים "חירות, שוויון ואחוה" לאזורים אחרים.**
- בהמשך למהפכה הצרפתית, **נפוליאון (1769-1821)** עורך מסעות כיבוש באירופה ועם הכיבוש מפיץ גם את רעיונות המהפכה: ריבונות, חירות, שוויון ואחוה. בכך, בהבטחותיו לשחרר עמים מהשלטון הזר והכובש, הוא זירז את התפתחות הלאומיות בארצות הכבושות. לאחר זמן קצר, חזר נפוליון מההצהרות והחל גם הוא בניצול של האוכלוסייה המקומית והפך את המדינות שכבש למדינות חסות שנאלצות לשלם לצרפת מיסים, מחויבות לגיוס לצבא צרפת וציות לחוק הצרפתי. בכך יצר נפוליאון תהליך הפוך של התלכדות האומה מול השלטון הזר, נגדו עצמו ונגד צרפת. **העמים הכבושים לחמו בנפוליאון בשם אותם רעיונות שהוא עצמו הפיץ: חירות שוויון – לפרטים ולאומה.**
- השפעה של **שינוי כלכלי-חברתי אחד** על צמיחת התנועות הלאומיות – אחד הגורמים המרכזיים ללאומיות היה השפעת ה**תיעוש והעיוור** על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. שתי התופעות היו חלק מתהליכי המהפכה התעשייתית.
- המהפכה התעשייתית הייתה אירוע מתמשך שהחל במאה ה-18 באנגליה, התפשט באירופה במהלך המאה ה-19 ושינה באופן קיצוני את פני העולם והאנושות. תוך כמה עשרות שנים, העולם, כפי שהכירו אותו בני האדם השתנה לחלוטין.
- שינוי משמעותי בשיטות העיבוד החקלאי, כתוצאה מהמצאות חדשות, גרם לגידול ביבולים במקביל להקטנת הצורך בידיים עובדות. בערים הוקמו מפעלים גדולים בהם נדרשו ידיים עובדות. המוני חקלאים עזבו את הכפרים ועברו לערים שהלכו וגדלו, והשתלבו בעבודה

התעשייתית – אלו היו תהליכי העיור והתיעוש שהיו שזורים זה בזה. המעבר לעיר המתועשת הרס את המסגרות החברתיות שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. המעמדות המסורתיות נעלמו. קבוצת השייכות וההזדהות הלכה ונעלמה וגרמה למשבר זהות. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת, ונדרשו להתאים עצמם לעיסוקים חדשים ולמסגרות חדשות.

בעיר נפגשו ההמונים זה עם זה, אנשים עם מגוון שפות או ניבים, העוברים יחד חוויה של ניצול וכמעט שיעבוד בתעשייה המתפתחת.

הם חיפשו דרך לשפר את גורלם, בצד חיפוש אחר מוקד שייכות והזדהות חדש – להיאבק על זכויותיהם כפועלים ובני אדם, בצד מציאת משמעות לחיים החדשים.

**רעיון הלאום, השייכות לקבוצה לאומית, החלו למלא את החלל שנוצר. הלאום הפך למוקד השייכות החדש – הוא סיפק מסגרת ומקור הזדהות שנתנו מענה למסגרות שנהרסו.**

**מקור מספר הלימוד בו בא לידי ביטוי גורם אחר לצמיחת התנועות הלאומיות – מתוך הספר "הלאומיות, ראשית הדרך" בהוצאת זלמן שזר, עמ' 12 – הצהרת זכויות האדם והאזרח – המבטאת את רעיונות ההשכלה, ובעיקר את רעיון הליברליזם - ליברליזם – האדם וזכותו לחופש ("ליברל", "ליברטי") במרכז. לאדם באשר הוא, בכל מקום בעולם, זכות לחופש ולמגוון זכויות בסיסיות נוספות, הנובעות מעצם היותו אדם (חירות, קניין, חיים וביטחון...)** ואינן תלויות בצורת השלטון. בידי האדם קיימת הבחירה לפעול לקידום אושרו, להיות חופשי משלטון עריץ/ זר ולבחור את הקבוצה אליה הוא רוצה להשתייך. תפקידה של המדינה הוא לשמור על זכויות האדם ולא להפך.

הפצת רעיונות ההשכלה בקרב ההמונים עודדה את הרצון לחירות ולשוויון. ההשכלה הולידה את הרעיון שאם אדם יכול להיות ריבון על עצמו גם לעם יש יכולת להיות ריבון, מקור סמכות עבור עצמו – דבר שהוביל לשינוי בתפיסת תפקיד השליט.

**התנועות הלאומיות הושפעו מהרעיונות הללו והסיטו אותם מהמישור הפרטי ללאומי, כלומר, גם עמים זכאים לחירות ושוויון – לשחרור מעול שלטון זר או ישן ולקביעת השלטון הרצוי בארצם.**

## סעיף ב'

שני גורמים לצמיחת הציונות הבאים לידי ביטוי במקור –

1) **האנטישמיות ברוסיה** – "[...] כל עוד יחשב היהודי כמין סרח עודף לאחרים [...] לא תחדל הצרה" על מזרח אירופה עבר תהליך הלאומיות בשלב מאוחר יותר ולא במהלך המאה ה-19 כמו שקרה במערב אירופה. לכן לא ניתנה ליהודים במזרח אירופה אמנציפציה, והאנטישמיות אתה הם התמודדו שם הייתה מבוססת על שנאת ישראל הנשענת בעיקר על רקע דתי ונתמכת על ידי השלטונות. בניגוד למערב אירופה בו ערכי ההשכלה הובילו למדינות הלאומיות ומתוך כך גם לשוויון זכויות ליהודים אך גם לצמיחת שנאת יהודים על רקע מודרני (כאילו-מדעי), נותרה במזרח אירופה אנטישמיות "ישנה" שהלכה והתגברה בעידוד השלטון שהשתמש ביהודים כשעיר לעזאזל והפנה נגדו את זעם ההמונים במקרי משבר פנימיים.

2) השפעת רעיונות ההשכלה – "[...] הזכות שינהגו בנו כביצורים אנוש נורמליים, הראויים להיכנס למשפחת העמים כשוויים להם ולהיות אדונים לעצמנו..." – רעיון הליברליזם, זכות האדם והאזרח השפיעו גם על היהודים באירופה והם שאפו לממש אותם כמו כל האירופאים, במסגרת מדינה ריבונית משלהם.

– שאיפת היהודים להיות עם נורמלי ועם ריבונות משלו, מסגרת לאומית וחופשית משלו, היא הגורם החשוב יותר לדעת ויצמן. העם אכן שונא את האנטישמיות אבל אינו מתיירא ממנה כל-כך. לעומת זאת הוא עומד על זכות היהודים " להיכנס למשפחת העמים כשוויים להם ולהיות אדונים לעצמנו". רק כך יזכה היהודי לשוויון, לכבוד ולחיים נורמליים.

### שאלה 5- מאפיינים מלכדים, תכני בזל והפעילות הציונית

#### סעיף א'

מאפיינים המלכדים את בני אותו לאום – יש להציג שלושה מאלה :

- א. **שפה לאומית** - עד הופעת הלאומיות התקיימו באירופה שפות וניבים מקומיים שונים ורבים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין אנשים ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים ולייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד אך היא גם מקור לגאווה ומאפשרת לכל עם להחיות את עברו ולספר עליו באופן המיוחד רק לו.
- ב. **מנהגים ומסורות** - לכל עם יש מנהגים ומסורות משותפות – תלבושות, מאכלים, שירים, סיפורים, גיבורים עממיים, האופן בו חוגגים חגים – כל אלה מלכדים את העם, מבטאים את הערכים המשמעותיים עבורו ומייחדים אותו מקבוצות אתניות אחרות החיות בסביבתו. סיפורים עממיים נקראים – פולקלור, ותפקידם לספר על הגיבורים העממיים, תכונותיהם ומאפייני הלאום. בנוסף ישנם מיתוסים, שהם סיפורים בהם יש רק גרעין של אמת, ותפקידם להעביר לבני הלאום את הערכים החשובים לגיבושם ולהתהוותם במסגרת הלאומית.
- ג. **עבר ומוצא משותף** – לעם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר שיש לפעול על מנת להחזיר, ישנה אמונה במוצא משפחתי משותף וקשר גנטי, קשר דם בין כל חברי העם.
- ד. **סמלים** - לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים. סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה) בינם לבין עצמם. סמלים מייחדים את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים.
- ה. **זיקה למולדת** - השטח בו נולד ו/או צמח הלאום. פיסת אדמה המעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. לשטח זה מיוחסת ההיסטוריה של העם. שטח זה נחשב ל"רכושם" של כלל בני הלאום כקבוצה ולא כאנשים פרטיים.
- ו. **שאיפה משותפת למדינה עצמאית של הלאום** – רעיון הלאומיות דחף את העמים להתלכד גם סביב הרעיון שמגיעה לעם עצמאות וריבונות משלו, שלטון עצמאי שיאפשר לעם לממש במולדת שלו את ערכיו וייחודו. זו זכותו ועליה הוא צריך להילחם.

### שני מאפיינים הבאים לידי ביטוי בשני המנונים –

הקריאה לחופש העם, שאיפה למדינה עצמאית של הלאום - בהמנון היווני – "הוליד את נפשנו החופשית... הו החרות" בהמנון הציוני – "להיות עם חופשי בארצנו..."  
 עבר ומוצא משותף – בהמנון היווני – "עולה מעצמותיהם הקדושות של היוונים... מותם של היוונים העתיקים הולידה את..." בהמנון הציוני "התקווה בת שנות אלפיים... ארץ ציון וירושלים".  
 מאפיין לאומי מלכד אחד הבא לידי ביטוי בשני הגדלים – סמל מהעבר – הצלב ומגן הדוד המסמלים את האופי של הקבוצה הלאומית הספציפית. לשני העמים מאפיין דתי חזק ובלוט.

### סעיף ב'

שניים מן האמצעים של תכנית בזל להשגת מטרת הציונות –

פיתוח תכליתי של ארץ ישראל על ידי יישובה ביהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה ועוסקים במשלח יד.

פעילות הציונים לקידום האמצעי – לפרט אחד מאלה - התיישבות חקלאית בארץ (מושבה, קבוצה), הקמת העיר העברית הראשונה תל אביב, הקמת חוות לאומיות, הקמת המשרד הארצישראלי. מתוך הספר "הלאומיות, ראשית הדרך" בהוצאת זלמן שזר, עמ' 149, תמונות של חצר דגניה וחוות כנרת – המשרד הארצישראלי קנה את אדמות אוס-ג'וני וחיבר את הקומונה החדרתית להתיישבות במקום.

פעולות הכנה כדי להשיג את הסכמות הממשלות, שיש צורך בהן למען הגיע אל מטרת הציונות.

פעילות הציונים לקידום האמצעי – המשא ומתן של הרצל עם השולטן התורכי. יש להציג את המשא ומתן.

### שאלה 6- מאפייני התנועות הלאומיות, גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

### סעיף א'

- שני מאפיינים של התנועות הלאומיות הבאים לידי ביטוי במקור :  
מנהיגי התנועות – "היינו מועטים, צעירים, בעלי אמצעים מוגבלים וללא השפעה [...] אנשים מהעם שכל כוחם הוא בתעצומת אמונתם ורצונם" - מקור הסמכות של המנהיגים היו הכריזמה, הפשטות, הסמכות הטבעית שצפה מאישיותם ללא קשר למוצאם ומעמדם.  
מטרות התנועות – כל התנועות נאבקו על מנת לממש את ערכי תנועת ההשכלה: חירות, שוויון, ליברליזם – "איטליה הקמה לתחייה כשליחה של דת הקדמה והאחוה... מושתתים על עקרונות ולא על חובה".
- טיפול תודעה לאומית – "שנדע לפנות לאינסטינקטים האמתיים ולנטיות הלב האיטלקי" – התנועות הלאומיות פעלו לחיזוק וטיפול התודעה הלאומית על מנת לחזק את הרגש הלאומי ולחבר כמה שיותר אנשים לרעיון המאבק הלאומי.
- כוחה של הכנסייה כגורם מעכב בפעילות התנועה הלאומית - האיטלקית- האפיפיור התנגד לאיחוד איטליה מתוך התנגדות עקרונית ללאומיות, הצומחת מחילון והתרחקות מהכנסייה. הוא חשש שהאיחוד האיטלקי יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית. כמו כן חשש לאבד את השליטה על הממלכה שלו, העיר רומא וסביבתה שהייתה גם בית וגם מקור פרנסה.

בשלב זה הוא זכה לגיבוי רחב בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה ובעיקר בצרפת וכך הצליח לעכב את איחוד איטליה.

### סעיף ב'

- לדת היהודית הייתה השפעה מסייעת ומעכבת על צמיחת הציונות :  
 "תנועת השכלה יהודית", בדומה לתנועת ההשכלה הכללית, העמידה את האדם במרכז, עודדה חשיבה עצמאית, למידה של מדעים, ספרות ולימודים כלליים שאינם לימודי קודש. היהודים הוקסמו מן האפשרות לצאת מ"החושך" של הדת אל "האור" של ההשכלה. ההשכלה גם הדגישה את קבלת האחריות של האדם על חייו ונתנה אישור לביקורת על הסדר הקיים. רעיונות אלה הובילו גם את היהודים להתרחקות מהדת ולחילון. לא מדובר היה בעזיבת המסורת היהודית אלא בשינוי אורח חיים וביקורת על החשיבה היהודית "הצררה" ועל הנוקשות של קיום המצוות.  
 היהודים המשכילים שאפו להתערות בחברה הכללית, עפ"י השקפתו של משה מנדלסון: "היה אדם בצאתך ויהודי באוהליך". היהדות הייתה עבורם דת (ולא לאום). את צרפת, גרמניה וכו' ראו כמולדתם האמיתית. הם ראו את תהליך החילון העובר על החברה באירופה והאמינו כי הוא יסיר את המחסומים הדתיים שעמדו בינם לבין שאר החברה ויאפשר להם להשתלב בה. אבל **החברה הכללית לא קיבלה אותם** והם לא הצליחו להשתלב במקום בו חיו – הלאומיות המקומית ועלית גורמי שנאה מודרניים נגד היהודים, שהחליפו את השנאה הדתית "הישנה", ומנעו מהם להשתלב בחברה למרות החילון שעברה הסביבה ועברו היהודים. היהודים החילוניים נקלעו למשבר זהות וחיפשו פתרון עצמאי יהודי שלא יהיה מבוסס על המסגרת הדתית, אלא על מסגרת מודרנית של עצמאות והשתייכות והיא – המדינה הלאומית. **הציונות - התנועה הלאומית היהודית - הייתה מסגרת בה האמינו כי יוכלו לממש את ערכי ההשכלה והליברליזם וגם את יהדותם**, כלומר - את השחרור הלאומי שלהם.  
 במקביל, רבנים יהודים ראו בתהליך החילון איום גדול להעלמות העם היהודי תוך תקופה קצרה ולאובדן הזהות היהודית. לכן התפתח זרם יהודי-דתי, שראה בחילון אות שיש להפסיק את הפאסיביות של הישיבה בגולה ולעשות מעשה, אקטיבי של עלייה לא"י וריכוז מחודש של העם היהודי בה. המטרה הייתה לשמור על העם מהתבוללות ולתת מענה לאיומים שנוצרו במציאות החדשה.  
 הדת הייתה גורם **מעכב** מפני שרבנים רבים ראו בציונות כפירה בדת, ובשאיפה לחזור לארץ ישראל את הקדמת הגאולה והכחשת החובה להמתין לבוא המשיח.
- **מקור מספר הלימוד בו יש ביטוי להשפעת גורם אחר** על התפתחות היישוב היהודי בארץ – הרצון ליצור בארץ חברה יהודית מודרנית, "יהודי חדש", אקטיבי ועצמאי - מתוך הספר "הלאומיות, ראשית הדרך" בהוצאת זלמן שזר, עמ' 145, מכתב של א"ד גורדון לידיד בגולה "...בעבודה לקינו ובעבודה נירפא" – תפיסה האומרת כי על היהודים בארץ לשנות את הרגליהם, להפוך להיות יצרניים, לכבוש את האדמה ואת העבודה.



## פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

### שאלה 7 - מקור – מלחמת העצמאות (30 בנובמבר 1947 עד 20 ביולי 1949)

#### סעיף א'

שניים ממאפייני המלחמה הבאים לידי ביטוי במקור :

אין הבחנה בין חזית לעורף – "ישבנו לאכול ארוחת צהריים בחדר האוכל, פתאום נפלו שני פגזים בשדה מחוץ לגדר". המלחמה התרחשה בכל מקום בו היו יהודים. בערים המעורבות, בישובים המבודדים, בתוך האוכלוסייה האזרחית. האוכלוסייה היהודית והערבית חיו בקרבה פיסית בסביבה הכפרית ובשכונות מעורבות בערים, לכן גם לחברה האזרחית וליכולת עמידתה היה משקל מכריע. מלחמה קיומית – "לכם אין לאן ללכת...מי בכלל חשב במושגים אחרים מאשר להחזיק מעמד נגד כל העולם...". עבור הישוב היהודי ולאחר מכן עבור המדינה הצעירה, היוותה המלחמה מלחמת "להיות או לחדול". לאור ההתנגדות החריפה של ערביי הארץ והמדינות השכנות לקיומה של המדינה והישות הציונית ככלל, היה ברור ליישוב כי הפסד במלחמה יבטל את כל המפעל הציוני ולא יהיה ניתן להמשיך ולקיים באזור ישות לאומית-יהודית עצמאית.

מאפיין נוסף של המלחמה - ניצחון מדינת ישראל במחיר נורא: 6,000 הרוגים – שהיוו אחוז אחד מכלל הישוב היהודי בארץ. כ-1,500 מתוכם היו אזרחים. בסיום המלחמה נותרו במדינה כ-12,000 פצועים, 20 ישובים נעזבו או נכבשו ו-2000 מפעלים נהרסו או ניזוקו קשות. כ-60,000 מתושבי המדינה נאלצו לעזוב את בתיהם לתקופה ארוכה ומצאו עצמם פליטים. מלחמת העצמאות נחשבת עד היום כמלחמה הקשה ביותר בתולדות ישראל.

#### סעיף ב'

החשיבות של הקמת צה"ל תוך כדי מלחמה - עם קום המדינה, שאפה הנהגת המדינה ובראשה בן-גוריון, לאחד את כל תושבי מדינת ישראל שבאו מארצות שונות, לאוכלוסייה מגובשת. לשם כך פעלו על-פי קו מדיני שביטא, לפי השקפת עולמם, גישה ממלכתית. גישה זו מעניקה עדיפות לאינטרסים של המדינה, על פני אינטרסים של גופים או חוגים בתוך העם. הגישה הממלכתית התבטאה בתחום הביטחוני כשהוקם צה"ל (מאי 1948) ופורקו הארגונים הצבאיים, שפעלו בתקופת המנדט במחתרת: האצ"ל, הלח"י, ולאחר מכן גם הפלמ"ח. בנוסף שאף בן גוריון לארגון אחד, מקצועי וממלכתי הסר למרות ההנהגה:

- במדינה ריבונית יש מקום לצבא אחד ולא לארגונים צבאיים נפרדים: המשך המצב הקיים בו פעלו ה"הגנה", ה"אצ"ל" וה"לח"י" ככוחות נפרדים הוא בלתי נסבל ועלול לאיים על סמכות הממשלה. המעבר מיישוב למדינה, מחייב הקמת גוף צבאי אחד שיהיה נתון למרותם (לשלטונם) של המוסדות הנבחרים. בן גוריון ראה בהקמת צה"ל הזדמנות לנטרל ולהחליש את הכוחות הפוליטיים הקיצוניים. המחזיקים כוחות לוחמים. בן גוריון חש שארגוני הפורשים - האצ"ל הלח"י, לא יהיו נאמנים למדינה החדשה.
- הקמת צה"ל איפשרה החלת "חוק גיוס חובה": היא אפשרה למצות את כוח האדם ביישוב היהודי ואת העולים החדשים על פי צרכי המדינה הצעירה.
- גורם מקצועי - בן גוריון רצה בהקמת צבא מאורגן, מסודר, מקצועי וממלכתי עם דרגות, היררכיה, מטכ"ל (פיקוד עליון מאוחד) – ולא אוסף לא מקצועי ולא מתואם של יחידות קטנות.

**הסיבה בגללה הצטרפו הדרוזים לצה"ל בזמן המלחמה** – לצד מתנדבים דרוזים שהגיעו לארץ להגן על הכפרים הדרוזים התארגנה בסוריה יחידה דרוזית אשר פעלה בארץ בפיקודו של שכיב אל ואהב, קצין דרוזי רב ניסיון, כחלק מהכוחות תחת פיקודו של פאוזי אל קאוקג'י, מפקד 'צבא ההצלה'. המצב הכלכלי בהר הדרוזים עודד מאות דרוזים להצטרף לגדוד. ואהב הועמד בראשות מפקדה נפרדת לאזור חיפה. הוא התמקם בשפרעם והכין את כוחותיו לפעולה. באמצע אפריל תפסו כוחותיו של ואהב את הכפרים החולשים על אזור רמת יוחנן, פתחו בירי אל עבר היהודים בסביבה ופגעו בתשתית הכביש לכיוון חיפה מתוך מגמה להשתלט עליו ובהמשך על חיפה. ב-16 באפריל, 1948 התרחש הקרב המכריע בין הגדוד הדרוזי לחטיבת כרמלי. הגדוד הדרוזי ספג אבדות רבות ונסוג מותש לשפרעם.

בין המפקדים משני הצדדים התנהלו שיחות חשאיות על הפסקת לחימה. ואהב בקש כי יינתן לו לכבוש את יחיעם כדי לזכות לכבוד כמנצח, אולם נענה בשלילה מוחלטת. מתוך הבנתו את יחסי הכוחות והמגמה המסתמנת בלחימה כרת ברית חשאית עם 'ההגנה'. סוכם כי הגדוד יעזוב את הארץ אך לוחמיו הרוצים בכך יוכלו להתגייס לכוחות היהודיים. בכך נקטעה הזרוע הצפונית-מזרחית של 'צבא ההצלה' לכיוון חיפה. המערכה באזור הוכרעה. הלוחמים הדרוזים שהגיעו מסוריה שבו לביתם, בעוד שבקרב הדרוזים בארץ ישראל השתכנעו רבים כי ידם של היהודים תהיה על העליונה, ומשלב זה הצטרפו רבים מהלוחמים הדרוזים אל הכוחות הלוחמים היהודים.

חשוב להדגיש כי נכבדי העדה תמכו מלכתחילה ביחסי שכנות טובים עם היהודים ובשיתוף פעולה בין הצדדים.

**דוגמא אחת לסיוע של הדרוזים לכוחות היהודים בזמן המלחמה** - ביולי 1948 התגייסה קבוצה של דרוזים מעספיה, דלית אל-כרמל (וסוריה) לשירות בצה"ל. טקס ההשבעה הראשון של המגויסים הדרוזים נערך במחנה 'נשר' ליד חיפה. הם סופחו כפלוגה דרוזית לחטיבה 9 – עודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו היוותה את הגרעין ליחידת המיעוטים. הפלוגה הדרוזית הייתה שותפה להישגיה של היחידה במבצע חירם בחזית הצפונית.

## שאלה 8 - המאבק בבריטים 1945-1947

### סעיף א'

**ניתן להציג אחת משתי העמדות –**

**להעפלה הייתה השפעה רבה יותר על סיום המנדט הבריטי –**

יש להציג את מטרות המפעל – פתרון לעקורים, העלאת הנושא לדעת הקהל העולמית, קישור בין העקורים לא"י כפתרון היחיד, בצד חיזוק כוחו של היישוב בארץ. יש להציג את "אקסודוס" כגורם משפיע מרכזי הן על דעת הקהל בעולם והן על חברי אונסקו"פ ועל היוקרה והתדמית של הבריטים. "לעומת זאת..." המאבק הצבאי גרם ליישוב להצטייר כארגון טרור, לא מוסרי, ולא בשל להקים מדינה.

**למאבק הצבאי הייתה השפעה רבה יותר על סיום המנדט הבריטי –**

יש להציג את שלבי המאבק – תנועת המרי העברי (שיתוף פעולה זמני של המחותרות מתוך הרצון להשפיע על הבריטים באמצעות פעולות צבאיות, ממוקדות ומפוקחות), מעבר למאבק רצוף בו פעלו

רק שתי המחותרות הפורשות ובו פעולות קיצוניות יותר השמות את החייל והשוטר הבריטי כיעד לפגיעה.

יש לחבר לסיבות לעזיבת הבריטים – התשת המחותרות ע"י גביית מחיר ופגיעה ביוקרה הבריטית. "לעומת זאת" ההפעלה הייתה פעולה לא מספיק תקיפה ומשמעותית...

### סעיף ב'

#### מטרות ההתיישבות בשנות המאבק על הקמת המדינה

1. קביעת עובדות בשטח: הרחבת מעגל ההתיישבות וע"י כך קביעת הגבולות העתידיים של הארץ.
  2. הוכחת בעלות על הארץ, ובכך הוכחת רצינות היישוב להקים מדינה בעתיד הקרוב.
  3. שיקולים ביטחוניים: יצירת גושי התיישבות על מנת למנוע בידוד וניתוק של יישובים מרוחקים.
  4. המשך פיתוח כלכלי של הארץ. פעולה אחת שמימשה שתיים מן המטרות – במטרה לכלול את הנגב במסגרת המדינה היהודית העתידה לקום, הוחלט להעמיד את מפעל ההתיישבות בנגב בראש סדר העדיפויות. הנהגת היישוב החליטה להקים מספר נקודות התיישבות בנגב. בלילה שבין ה-5-6 באוקטובר 1946 (מוצאי יום כיפור), הוקמו בנגב 11 יישובים במתכונת "חומה ומגדל". כל יישוב מנה כ-30 איש, הוקמו בו צריפים מוקפים גדר והועמדו בו חביות מים. היישובים: שובל, משמר הנגב, בארי, כפר דרום, תקומה, נירים, אורים, נבטים, חצרים, קדמה, גלאון. הבריטים לא הגיבו להתיישבות זו.
- המטרות שמימש מבצע 11 היישובים היו:

- הוכחת רצינות היישוב לגבי הקמת המדינה, מאבק בבריטים בכל חזית ובכל העוצמה שגויסה בלילה אחד.
- המבצע שינה את פני ההתיישבות היהודית בנגב, שכן מספר היישובים בו הוכפל.

### שאלה 9- סוגיות במחלוקת

#### סעיף א'

#### בעד החלטת החלוקה:

- א. ההחלטה מהווה הכרה בינלאומית היסטורית בהקמת מדינה יהודית בא"י.
  - ב. בתכנית קבלה המדינה חלק גדול מהשטח, הכולל את הנגב אותה ביקשה, גישה לים התיכון, הכנרת ושטחים נוספים משמעותיים.
- נגד תכנית החלוקה –
- א. אין רצף טריטוריאלי לאף אחת מהמדינות. הדבר יוצר קושי בהגנה על המדינה היהודית.
  - ב. ישנן ערים ויישובים יהודיים בשטח המדינה הערבית ולהפך.
  - ג. ירושלים שנקבעה כבינלאומית בשליטת האו"ם, הייתה בשטח המדינה הערבית, כך שליהודים קשה יתר להגיע למקומות הקדושים להם.

### סעיף ב'

#### המחלוקת בנוגע למועד ההכרזה על המדינה

### נגד הכרזה עם עזיבת הבריטים ב-14 במאי 1948

- א. החשש שעצם ההכרזה תביא להתקפה משולבת של מדינות ערב בה המדינה לא תוכל לעמוד. מדובר כאמור בהימור גדול - הפסד במלחמה פירושו סוף החלום הציוני.
- ב. חשש מהתנגדות המחתרות לסמכות ומרות "מנהלת העם": חשש שהאצ"ל והלח"י יסרבו לקחת חלק במסגרת צבאית מאוחדת ויתנגדו להנהגת הישוב, מה שעשוי להוביל למלחמת אחים, תוך כדי מלחמת העצמאות.

### בעד הכרזה עם עזיבת הבריטים

- א. החשש שיחל בארץ משטר נאמנות של האוי"ם לפרק זמן לא ידוע, כפי שהציעו האמריקאים, ויעבור עוד זמן רב עד ששוב תהיה הזמנות להכריז על מדינה יהודית.
- ב. היישוב כבר היה מוכן ומאורגן להקמת מדינה עצמאית במה שכונה "המדינה שבדרך": מוסדות ממשל, חינוך ובריאות שפעלו כבר בתקופת המנדט הבריטי. הייתה גם הכנה נפשית של העם, ולכן אי הכרזה על מדינה עלולה לעורר מחלוקת בישוב.
- ג. חשש מהתחזקות צבאות ערב במקרה של דחיית ההכרזה – שביתת נשק (משטר נאמנות) תגרום להסגר על היישוב היהודי ומניעת התחמשות, בעוד צבאות ערב חופשיים, כמדינות ריבוניות להתחזק ולהמשיך בהערכות למלחמה.

### פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

*הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות*

### שאלה 10 - מקור – תהליך הדה-קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

שלושה גורמים לתהליך הדה-קולוניזציה:

גורם אידיאולוגי – ניתן להציג אחד מאלה:

- **התפתחות רעיון הלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לרעיון הלאומיות שכבר היה מושרש בקרב האירופאים. המפגש עם האוכלוסייה האירופאית, הביא לפיתוח תודעה לאומית עצמית בקרב העמים המקומיים. לאלה ניתן להוסיף את השפעת התנאים הקשים תחת השלטון הזר.
- **התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל:** על אף ההבדל האידיאולוגי העמוק והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברה"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם:  
הקולוניאליזם סתר את זכות ההגדרה העצמית כפי שהוגדרה לאחר מלחמת העולם הראשונה ע"י חבר הלאומים שבראשו ארה"ב. הוא היה כרוך בהלאמה<sup>1</sup> של המסחר, התעשייה והחקלאות – בניגוד לתפיסת השוק החופשי שאפיינה את ארה"ב.

<sup>1</sup> הלאמה: לקיחת רכוש מידיים פריטיות והעברתו לבעלות המדינה.

הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם מאחר וראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.

- **דעת הקהל בעולם:** האווירה הציבורית בעולם ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית – שעבוד וכפייה תרבותית ומדרגית שאין להם מקום יותר בחברה הנאורה והמודרנית. במיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה, איבדה השיטה את הלגיטימיות שלה.  
**גורם כלכלי** - ניתן להציג אחד מאלה:

- **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה:** הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה, אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום פנימי. הן כבר לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות בקולוניות, ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

- **ירידה ברווחיות המושבות:** היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בכל הנוגע למסחר באותן מושבות. כאשר תהליך הגלובליזציה<sup>2</sup> הלך והתבסס, החליפו השוק החופשי והתחרותיות את הבלעדיות והריכוזיות של המעצמות השונות. מעבר לשוק הפרטי פגע גם הוא ברווחיות המדינה השלטת שהמשיכה להשקיע בתשתיות, בנייהול ובפיקוח אך רווחיה לא היו כבעבר.  
**גורם פוליטי** - ניתן להציג אחד מאלה:

- **השלכות מלחמות העולם:** המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) גייסו לצבאן בזמן מלחמות העולם חיילים מן המושבות. לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה, הם שאפו להילחם גם על עצמאות מדינתם. בנוסף, צפו החיילים מקרוב בחולשת המעצמות שנראו עד עתה כבלתי מנוצחות. הלוחמים שהשתתפו במלחמות, חשו כי לאחר הסיוע שהעניקו למעצמות, מגיע להם תגמול בדמות של עצמאות מדינית.

- **שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה':** לאחר מלחמת העולם השנייה, החל עידן חדש בו מעצמות אירופה איבדו את כוחן, ואת מקומן תפסו שתי המעצמות – ארה"ב וברית המועצות.

שתי המעצמות החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה שלהן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה השפעתה של המעצמה האחרת.

- **המאבק של התנועות הלאומיות:** בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו למעצמות אבידות ונזקים, והתישו את כוחן. מאבק התנועות הלאומיות נתמך ע"י האו"ם כיוון ששיטת הקולוניאליזם הייתה מנוגדת לעקרונותיו.

**אחד מן המאפיינים של התהליך –**

ניתן להציג אחד מאלה:

1. **תהליך מורכב והדרגתי:** במרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור חד פעמית.

<sup>2</sup> גלובליזציה: התחזקות הקשרים הכלכליים-תרבותיים בין מדינות העולם השונות.

2. **מאבק לאומי "קלאסי"**: בדרך כלל ניתן להבחין שהמאבקים הלאומיות התנהלו באותם שלבים שאפיינו את המאבק הלאומי באירופה (גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית ע"י אליטות משכילות, הקמת תנועה לאומית, מאבק עממי והסתייעות בגורמים חיצוניים).
3. **ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן**: המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים של המעצמות.
4. **המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה**: עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם, וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר המלחמה ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. נראה כי ההבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים<sup>3</sup> במזרח התיכון (אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות), אל מול שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.
5. **השוני בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ועמים שחיו תחת שלטון צרפתי**: תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בד"כ קל ומהיר יותר. הגורם לכך הוא השוני בתפיסתן הבסיסית של בריטניה וצרפת את אופי שלטונן: בריטניה ראתה באזורי השליטה אמצעי להבטיח את האינטרסים שלה, ולכן הייתה מוכנה לעזוב את המושבות מעבר לים כל עוד אלה הובטחו. צרפת לעומתה, עשתה זאת כשליחות תרבותית. אי לכך, הושיבה צרפת צרפתים במושבות וסיפחה חלק מהן לצרפת.

## סעיף ב'

גורמים שהשפיעו על מצב היהודים בארצות האסלאם משנות הארבעים עד סוף שנות השישים – **גורם מן הקטע**: "בגלל המלחמה הזו נפגעה הקהילה ונקלעה למצב שאין לקנא בו..." – הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות. מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947-1949) – מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים שהביאו להרוגים ופצועים רבים.

## גורם נוסף:

**תהליך הדה-קולוניזציה**: מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות על חייהם במספר היבטים:

- **שינוי תרבותי**: אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות (המעצמות האירופאיות). היהודים, שרבים מהם אימצו תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות שלטון), ולא כל היהודים חשו בה בנוח.
- **התגברות השנאה ליהודים**: היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה כלפיהם והתגברות הפעילות נגדם. בחלק מהמדינות שלב המאבק הלאומי

<sup>3</sup> **מנדט**: ייפוי כוח שניתן למעצמה כלשהי לשלוט באופן זמני על שטח שהאוכלוסייה בו עדיין אינה בשלה ל**שלטון עצמי**. המנדט ניתן ע"י האו"ם במטרה לפתח את השטח ולהדריך את העם כך שבסופו של דבר תתאפשר הקמת מדינת לאום עצמאית.

מיתן את היחס ליהודים מתוך חשש לפגיעה בתדמית ולעיכוב בהשגת העצמאות. לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים. ניתן להציג גם את הציונות או את מדיניות חיסול הגלויות.

דרכי התגובה של היהודים על מצבם:

**תגובה מקטע המקור:** הצגת נאמנות לעיראק שתחזיר את הביטחון והשלווה לקהילה "הסרת ההגבלות שהוטלו על חירותם של העירקים היהודים, הנהגת שוויון בינם לבין יתר בני הארץ והענשת העבריינים..."

**תגובה נוספת** – בעיראק המשיכה התנועה הציונית לפעול מחוץ לחוק וצעירים רבים נעזרו בה כדי לברוח מהמדינה ולעלות לארץ.

### שאלה 11- העלייה והקליטה בשנות החמישים והשישים

**סעיף א'**

**שלוש סיבות לעלייה למדינה:**

**שתי סיבות לעלייה מארצות האסלאם – ניתן להציג שתיים מאלה:**

- 1. הקמת מדינת ישראל:** יהודים רבים בארצות אילו ראו בהקמת המדינה מעשה השגחה עליונה ואות לביאת המשיח. יחד עם זאת, הקמת המדינה הביאה להתגברות מעשי פגיעה פיזית ביהודים מצד הערבים. לאחר מלחמת העצמאות נהרגו עשרות יהודים ומאות נפצעו בהתפרצויות אלימות במרוקו, לוב ובמצרים. התפרצויות אלה ערערו את ביטחונם האישי של היהודים ודרבנו את עלייתם.
- 2. חיזוק הפעילות הציונית:** שליחים ציוניים נשלחו לקהילות היהודיות בכדי לשכנע אותם לעלות ארצה.
- 3. השפעות הדה קולוניזציה:**

- **הקמת המדינות העצמאיות** - בריטניה וצרפת ששלטו בארצות האסלאם מהמאה ה-19 ובתוקף המנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה, החלו בתהליך עזיבה. ארצות האסלאם הפכו למדינות ריבוניות לאחר תקופת השלטון הקולוניאלי. תהליך יציאתן לעצמאות, לווה בחיזוק מגמות ערביות ואסלאמיות. המגמות הערביות הופנו כלפי אויב משותף: נוכחותה של המדינה הציונית במזרח התיכון הערבי. מגמות אלה ערערו את עתידם וביטחונם של היהודים.

- **התערערת מעמדם של היהודים בשל תהליך הדה-קולוניזציה** - בזמן שלטון של המעצמות הזרות, היהודים השתייכו לבני המעמד הגבוה, יחסית לסביבה המוסלמית. כיוון שהיהודים היו ביחסים טובים עם השלטון הזר, רבים קישרו בין היהודים לקולוניאליזם המערבי. היהודים שהשתלבו במערכות הממשל התרחקו מאורח החיים של החברה המוסלמית-ערבית ונחשבו לנטע זר. כשעזב השלטון הקולוניאלי נוצר חלל ריק, שאת מקומו היו עתידים לתפוס גורמים ערביים מקומיים. ליהודים לא היה עוד מקום במערכת השלטונית החדשה, וכך התערער מצבם הכלכלי והביטחוני.

**סיבה לעלייה מאירופה – ניתן להציג אחת מאלה:**

1. **מדינת ישראל נתפסה כבית וכתחליף להרס ולחורבן שהביאה המלחמה** : אירועי השואה הפכו את אירופה לבית קברות של משפחות הניצולים. אירופה כבר לא נראתה להם כמקום בו יוכלו לשוב ולהקים משפחה ובית. רבים ראו בחיים בארץ ישראל ובמדינה יהודית כמילוי הצו האחרון שהשאירו הקורבנות.
2. **המשך תסיסה אנטישמית באירופה** : המשך הפגיעה הפיזית ביהודים שחזרו לבתיהם, הבהירו לרבים כי האנטישמיות היא עדין תופעה רווחת ולכן עליהם לבסס את חייהם בארץ ישראל כמקום מקלט (גם אחרי מלחמת העולם השנייה, יהודים רבים נרצחו על רקע אנטישמי, בעיקר בפולין).
3. **בריחה מהשלטון הסובייטי במדינות הגוש המזרחי** : עם סיום המלחמה, השליטו הסובייטים משטר קומוניסטי בכל מדינה שאותה "שיחררו" מהכיבוש הנאצי. אזרחי המדינות שנשלטו על ידי בריה"מ, נאבקו וניסו להשיג עצמאות. תסיסה זו, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים בארצות אלה כיוון שרבים מהם זוהו כחלק כאוהדים של המשטר הקומוניסטי. בנוסף – החשש מסגירת הגבולות ואיסור הגירה מהמדינות הקומוניסטיות, הוביל רבים לנסות ולברוח מהר ככל האפשר.

**תרומת העולים לחיזוק מדינת ישראל** – על התלמיד להציג שניים מאלה :

- גידול דמוגרפי של הציבור היהודי בארץ שתרם במגוון רחב של היבטים – למשל חיזוק המשק הכלכלי, הגדלת פוטנציאל הגיוס לצה"ל, ייצוב הדמוקרטיה הישראלית כיהודית ;
- הרחבת הייצור החקלאי והתעשייה הישראלית – בזכות העלייה הגדולה והכוונתה לעבודות החקלאית ולהשתלבות בתעשייה, צמח הייצור בתחומים אלה והמשק הכלכלי הישראלי הלך והתייצב ;
- עיצוב גבולות המדינה באמצעות התיישבות חקלאית ועיירות הפיתוח, שהוקמו בסמוך לגבולות ובאזורים שטרם יושבו ;
- התחלתו של שינוי בתפיסת "כור ההיתוך" שהפלתה את העולים מארצות האסלאם על רקע סטריאוטיפיים שליליים מהם סבלו מצד האליטה האשכנזית בארץ – אירועי ואדי סאליב בשנת 1959 היו ירית הפתיחה של מהלך ארוך שנים בו נאבקו עולי ארצות האסלאם לשינוי ביחס אליהם לקראת מדינית מלאה של רב-תרבותיות ;
- השפעה תרבותית של מגוון העולים הרחב שהגיע לארץ שלמרות מדיניות מחמירה של כור היתוך החל לאט-לאט לעצב את דמות החברה הישראלית דרך מגוון מאכלים, מנהגים ומסורות אותם הביאו עמם מהתפוצות השונות.

### סעיף ב'

**שני פתרונות של המדינה בהתמודדות עם הקושי בתחום הדיור :**

המעברות היו שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים, תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע. כשני שלישים מתושבי המעברות היו יוצאי מדינות האסלאם. בשנים הראשונות לא חוברו מבני המגורים במעברות לרשתות המים והחשמל. המים למעברה סופקו בכמה ברזים מרכזיים כך שבממוצע הייתה מקלחת אחת לכל 16 בני אדם. בנוסף, לא הוקמו מספיק בתי ספר בשל מחסור במבנים נאותים וציוד נדרש. היו חסרים מורים מוסמכים שיתמודדו עם הקושי בהוראת העולים וקשיי השפה. כך נוצר פער בין האוכלוסייה במעברות לבין זו שהתגוררה במסגרות התיישבות אחרות.



בשנות ה-50 החל פירוק הדרגתי של המעברות, ומעבר לקליטת עולים בעיירות פיתוח ברחבי הארץ: עיירות הפיתוח היו ניסיון לפתור את מצוקת הדיור ולחזק את מעגל ההתיישבות בארץ. המטרות הלאומיות לשמן הוקמו עיירות אלו: פיתוח התיישבות באזורים שוממים בארץ ובגבולותיה, פתרון לבעיות הדיור, פיתוח תעשייה וכלכלה בארץ לצמצום התלות בגורמי חוץ. עיירות הפיתוח נועדו להיות בעלות אופי תעשייתי – כלומר המפעלים סיפקו את מקור הפרנסה העיקרי של התושבים (כמו מפעלי ים המלח ליד דימונה). בין 1948 – 1963 הוקמו ברחבי הארץ כ-30 עיירות פיתוח בנגב ובמרכז. ברוב הערים לא מנתה האוכלוסייה יותר מ-20,000 נפש. התיישבות זו שינתה את פניה של המפה העירונית בישראל.

**קליטת העולים בעיירות הפיתוח יצרה קושי נוסף** – הן מבחינה חברתית והן מבחינה מקצועית. העולים הושארו כקבוצה נבדלת, שזכתה ליחס מזלזל מצד ותיקי הישוב. כמו כן, העולים עברו הסללה מקצועית לפי צרכי המדינה ולא לפי כישוריהם או רצונותיהם. מדיניות זו היא ניצניה הראשונים של הפער העדתי שאותותיו ניכרים עד היום.

### שאלה 12- מלחמת ששת הימים (1967), ומלחמת יום הכיפורים (1973)

#### התשובה עוסקת במלחמת יום הכיפורים

#### סעיף א'

– המצרים והסורים, הצד הערבי פתח במלחמה. מניעיהם:

- א. **רצון לשקם את כבוד הצבאות והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים.** המצרים הרגישו שישראל מזלזלת ביכולות הצבאיות המצריות, בעיקר בעקבות ההפתעה שהשיגה והניצחון במלחמת ששת הימים.
- ב. **הרצון להחזיר למצרים וסוריה את השטחים שהפסידו במלחמת ששת הימים** (מצרים הפסידה את חצי האי סיני ואת עזה, סוריה הפסידה את רמת הגולן). משלא הושגה התקדמות בהחזרת השטחים באופן מדיני, ביקש סאדאת **לשבור את הקיבעון המדיני** ע"י מלחמה. סאדאת ראה כנראה בפתיחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

– הדרך בה נפתחה המלחמה – הפתעת צה"ל ומדינת ישראל, במהלך יום הכיפורים - השפיעה על הימים הראשונים של המלחמה בכך שהישגי המדינות הפולשות היו גדולים - עם פרוץ הקרבות חצו המצרים את התעלה, כבשו את קו המוצבים שלאורכה – קו ברלב, והתקדמו כ-10 ק"מ לתוך שטח סיני. חיילים רבים נהרגו ורבים נפלו בשבי המצרי.

במקביל נכנסו כוחות סוריים לתוך רמת הגולן והגיעו עד מספר ק"מ מהכנרת, גם באזור זה נפלו מוצבים רבים והיו לצה"ל הרוגים רבים.

#### סעיף ב'

#### השפעה חברתית

- **נפגעה תחושת הביטחון והאמון במערכת הביטחון ובהנהגה המדינית.** החברה הישראלית עד כה אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. המלחמה היוותה שבר שאפשר לתחושות חוסר האמון לפרוץ ולאחריה הממשלה

והצבא היו נתונים לביקורת ציבורית יסודית. כמו כן, התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם ראש הממשלה גולדה ושר הביטחון משה דיין).

- **הופעת תנועות מחאה:** החלו להופיע תנועות מחאה שאנשיהן היו קצינים וחיילים שחזרו מן המלחמה. אחד ממובילי תנועות המחאה היה סרן מוטי אשכנזי, שהיה מפקד מעוז היחיד בקו ברלב שלא נפל בידי המצרים. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואנשי מפתח בה. תנועות המחאה ביטאו את השבר שחל באמון שנתנו האזרחים בהנהגה המדינית והצבאית.
- **התמודדות קשה עם השכול, עם השבויים והנעדרים:** נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים, ונעשו מאמצים רבים להתחקות על גורלם. מקומו של השכול בחברה החל להשתנות: החל שיח שבמרכזו השאלה האם כל מלחמה היא מוצדקת, והאם לא הגיעה העת למצוא דרך אחרת להתמודד עם שכנינו.

#### השפעה פוליטית

- **שינויים במפה הפוליטית:** ועדת אגרנט פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה, אך תנועת המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחר מכן להתפטרות ממשלת גולדה מאיר. בנוסף, הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, בו עלתה לשלטון לראשונה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
- **הגברת הקיטוב בחברה הישראלית בעניינים מדיניים:** בחברה הישראלית גבר הקיטוב בין ימין מדיני, לשמאל מדיני. הימין - שקרא להגביר את האחיזה בשטחי יהודה ושומרון על ידי התנחלות רחבת היקף (נציגיו היו תנועת "גוש אמונים"). השמאל - קראו לוותרים טריטוריאליים לערבים תמורת הסדר שלום (נציגיו היו תנועת "שלום עכשיו").

**השפעה של המלחמה על היחסים בין מדינת ישראל לבין אחת ממדינות ערב:**

**ניתן להציג אחת מאלה –**

- **מצרים - המלחמה סללה את הדרך להסכם השלום:** מלחמת יום הכיפורים ("מלחמת אוקטובר" בפי המצרים), החזירה לעם המצרי את גאוותו הלאומית. מצרים ראתה ב"מלחמת אוקטובר" ניצחון צבאי וחגגה מאז בכל שנה במצעד צבאי. הנשיא סאדאת זכה למעמד של מנהיג חזק ומצליח, שהצליח לשבור את מיתוס העליונות הצבאית של ישראל. מצרים הגיעה להישגים ב"הסכמי הפרדה" (הסכמי סוף המלחמה) בין הצדדים: ישראל נסוגה 30 קילומטר מתעלת סואץ, ניתנה שליטה מלאה למצרים על התעלה ופתיחתה למעבר כלי שיט. הסכמים אלה, יחד עם הגאווה המצרית על תוצאות המלחמה, הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל. מטרת שיחות השלום הייתה להחזיר את סיני לשליטה מצרית, לאחר שהתבהר כי הסיכוי להחזירה במלחמה אינו גבוה. תהליכים אלו הובילו לביקורו ההיסטורי של סאדאת בירושלים ב-1977 ולחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979.
- המלחמה הביאה להתקרבות של המצרים לארה"ב, ולנטישה הדרגתית של הסובייטים כמעצמה התומכת במצרים.

- **סוריה: הסורים ראו כהישג את העובדה שהצליחו להבקיע את קו המוצבים הישראלי ברמת הגולן ולהגיע למרחק של שבעה קילומטרים מהכנרת. המכה הצבאית שקיבלה סוריה במלחמה לא שינתה את הקו הנוקשה של הנשיא אסד כלפי ישראל. בניגוד למצרים, הסכם הפרדת הכוחות לא הביא**

לצעדים בכיוון של הסכם שלום. סוריה המשיכה לתמוך בארגוני המחבלים שפעלו מלבנון, אך גם דאגה כי משטחה לא יצאו מחבלים לפעולות נגד ישראל. גבול סוריה-ישראל בגולן נשאר שקט. במלחמה נפל בשבי הסורי קצין מודיעין ישראלי שכונה "הקב"ר המזמר" (כי "זימר" – מסר מידע רב בחקירה). כתוצאה מכך, זכו הסורים למידע רב על צה"ל ובעיקר להבנה מקיפה על חיל המודיעין. השפעה של המלחמה על היחסים בין מדינת ישראל לבין אחת מהמעצמות - הגברת תלותה של ישראל בארה"ב: עקב המחיר הכבד של המלחמה בנשק והנוק הכלכלי הכבד, גברה התלות של ישראל בסיוע צבאי, כלכלי ודיפלומטי מצד ארה"ב.